

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΓΝΩΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΠΑΝΘΡΩΠΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σταυρούλα Μαρκολέφα

Αθήνα 2018

Τριμελής Επιτροπή

Σαμαρτζή Σταυρούλα, Καθηγήτρια Πάντειο Πανεπιστήμιο (Επιβλέπουσα)

Καζή Σμαράγδα, Καθηγήτρια Πάντειο Πανεπιστήμιο

Προδρομίτης Γεράσιμος, Καθηγητής Πάντειο Πανεπιστήμιο

Copyright © Μαρκολέφα Σταυρούλα, 2018

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναγράφεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέας.

Ευχαριστίες

Η διεξαγωγή της παρούσας έρευνας δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τη συμβολή των ατόμων που προσέφεραν ανιδιοτελώς τη συνεργασία τους. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα Καθηγήτρια Μαρία Σακαλάκη, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση που μου παρείχε. Με τίμησε ιδιαίτερα το επιστημονικό της ενδιαφέρον και η ενθάρρυνση που εξέλαβα από την αρχή και τα οποία, σε συνδυασμό με τις τεχνικές γνώσεις που μου προσέφερε, συνέβαλαν σημαντικά στη διεκπεραίωση της έρευνας. Είμαι απόλυτα ευγνώμων για την άριστη αυτή συνεργασία.

Επιπροσθέτως, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στις Καθηγήτριες Καζή Σμαράγδα και Σαμαρτζή Σταυρούλα για την έμπρακτη στήριξή τους κατά την διάρκεια εκπόνησης της εργασίας. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω να εκφράσω στον διδάσκοντα Καλαμάρα Δημήτριο για την ανιδιοτελή συμβολή του ούτως ώστε να υλοποιηθεί η παρούσα διπλωματική. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ίδιους τους συμμετέχοντες της έρευνας για τον χρόνο που αφιέρωσαν προκειμένου να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	σελ.3
Περίληψη.....	σελ.5
Abstract.....	σελ.6
I. Θεωρητικό πλαίσιο	
I.1. Απανθρωποποίηση	σελ. 7
I.2. Προσανατολισμός στην Κοινωνική Κυριαρχία	σελ. 10
I.3. Θεωρία Δικαιολόγησης του Συστήματος	σελ. 12
I.4. Στόχος και ερευνητικές υποθέσεις	σελ. 14
II. Μέθοδος	
II.1. Συμμετέχοντες	σελ. 15
II.2. Μέσα Συλλογής Δεδομένων – Εργαλεία	σελ. 17
II.3. Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων	σελ. 18
III. Αποτελέσματα	
III.1. Εσωτερική συνοχή ερωτηματολογίων.....	σελ. 19
III.2. Υπόθεση 1η.....	σελ. 19
III.3. Υπόθεση 2η.....	σελ. 19
III.4. Υπόθεση 3η.....	σελ. 20
III.5.Υπόθεση 4η.....	σελ. 20
<i>III.5.1. Απανθρωποποίηση και Προσανατολισμός Κοινωνικής Κυριαρχίας</i>	<i>σελ. 20</i>
<i>III.5.2. Απανθρωποποίηση και πειραματικές συνθήκες</i>	<i>σελ. 22</i>
III.6.Υπόθεση 5η.....	σελ. 23
IV. Συζήτηση	
IV.1. Συζήτηση-συμπεράσματα.....	σελ. 24
IV.2. Περιορισμοί-προτάσεις.....	σελ.26
Πηγές - Βιβλιογραφία:	σελ. 27
Παράρτημα:	σελ. 32

Περίληψη

Ο σκοπός της διπλωματικής εργασίας ήταν εάν οι πρόσφυγες που υποφέρουν απανθρωποποιούνται περισσότερο από εκείνους που δεν υποφέρουν. Επίσης, η εργασία απέβλεπε στη συσχέτιση της απανθρωποποίησης των προσφύγων με τη Δικαιολόγηση του Συστήματος και τον Προσανατολισμό στην Κοινωνική Κυριαρχία. Αναλυτικότερα, έγινε μελέτη της τάσης του ατόμου να αποδίδει λιγότερο ανθρώπινα χαρακτηριστικά στους άλλους και, αν η τάση αυτή συνδέεται με την τάση που έχουν οι άνθρωποι να δικαιολογούν το σύστημα και να νομιμοποιούν την κοινωνική κυριαρχία.

Για το σκοπό αυτό, η μελέτη πραγματοποιήθηκε με τη μορφή πειράματος με τη χορήγηση ερωτηματολογίου και συμμετείχαν συνολικά 210 συμμετέχοντες. Υπήρχαν δύο πειραματικές συνθήκες, μια συνθήκη στην οποία οι πρόσφυγες υποφέρουν (suffering) και μια συνθήκη στην οποία οι πρόσφυγες δεν υποφέρουν (non suffering). Οι υποθέσεις της έρευνας ήταν οι εξής: **1)** κατά πόσο οι πρόσφυγες οι οποίοι υποφέρουν απανθρωποποιούνται περισσότερο από αυτούς οι οποίοι δεν υποφέρουν, **2)** αν οι πρόσφυγες απανθρωποποιούνται περισσότερο ανιμαλιστικά από ότι μηχανιστικά, **3)** η υψηλή τάση δικαιολόγησης του συστήματος θα επιφέρει υψηλότερα ποσοστά απανθρωποποίησης, **4)** στη συνθήκη, στην οποία οι πρόσφυγες υποφέρουν, η ανιμαλιστική απανθρωποποίηση συσχετίζεται θετικά με την κυριαρχία των ομάδων, ενώ στη συνθήκη, στην οποία οι πρόσφυγες δεν υποφέρουν, η μηχανιστική απανθρωποποίηση συσχετίζεται αρνητικά με την ισότητα, και, **5)** οι άνδρες απανθρωποποιούν τους πρόσφυγες περισσότερο από ότι οι γυναίκες. Από τις παραπάνω υποθέσεις, επιβεβαιώθηκαν όλες εκτός από την τρίτη.

Λέξεις κλειδιά: απανθρωποποίηση, υποφέρουν, προσανατολισμός Κοινωνικής Κυριαρχίας, θεωρία δικαιολόγησης του συστήματος.

Abstract

The aim of this study was whether the refugees who suffer are dehumanized more than those who do not suffer. Also, the study focused on correlating the dehumanization of refugees with System Justification Theory (SJT) and Social Dominance Orientation (SDO). More specifically, we studied the tendency of the individual to attribute less human characteristics to others and how it is linked to the tendency of people to justify the system and to legitimize social dominance..

For this purpose, the study was conducted in the form of an experiment using a 2-type questionnaire. There were two experimental conditions, a condition in which the refugees were suffering and a condition in which the refugees were not suffering. In summary, the cases of the survey were: 1) whether the refugees who suffer are more dehumanized than those who do not suffer, 2) if the refugees are more animalistically dehumanized than mechanically, 3) the high tendency to justify the system will bring higher rates in dehumanization 4) in the condition, in which the refugees suffer, the animalistic dehumanization is positively correlated with the group based dominance, while in the condition, in which the refugees do not suffer, the mechanistic dehumanization is negatively correlated with equality, and, 5) men dehumanize refugees more than women. Of the above cases, all were confirmed except from the third.

Key words: dehumanization, social dominance orientation, suffering, system justification theory.

I. Θεωρητικό πλαίσιο

I.1. Θεωρία της Απανθρωποποίησης

Ο όρος απανθρωποποίηση ορίζει την τάση του ατόμου να, μεταχειρίζεται τους άλλους σα να είναι «λιγότερο» άνθρωποι (ετερο-απανθρωποποίηση), συνήθως για να προστατευθεί από τις ενοχές που κανονικά θα συνόδευαν την επιθετική του συμπεριφορά (Bandura, 2002). Η απανθρωποποίηση είναι ένα σημαντικό φαινόμενο που εμφανίζεται εξίσου στις διαπροσωπικές και διομαδικές σχέσεις, δε συνεπάγεται βία ή διαπληκτισμό και εμπεριέχει κοινωνιο-γνωστικές διαστάσεις (Haslam, 2006). Το φαινόμενο αυτό έχει παρατηρηθεί να συμβαίνει και προς τον ίδιο τον εαυτό και αποδίδεται με τον όρο αυτο-απανθρωποποίηση (self-dehumanization) (Sakalaki, Richardson & Fousiani, 2016 & 2017).

Ο Kelman (1973), στη μελέτη του σχετικά με την απανθρωποποίηση χαρακτηρίζει την ανθρώπινη ιδιότητα με βάση δύο επιμέρους χαρακτηριστικά: την «ταυτότητα», δηλαδή την πρόσληψη ενός ατόμου ως ανεξάρτητης και αυτόνομης ύπαρξης, με σαφή κίνητρα και ικανό να πάρει αποφάσεις (agency) και της «κοινότητας», την αντίληψη δηλαδή ότι ένα άτομο είναι μέρος ενός δικτύου επικοινωνίας ατόμων που νοιάζονται ο ένας για τον άλλο. Όταν ένα υποκείμενο στερείται αυτά τα δύο, τότε δεν προκαλεί την συμπόνια ή την ηθική αντιμετώπιση από τους άλλους και υφίσταται απανθρωποποίηση. Πιο συγκεκριμένα, το κατηγοριοποιητικό σύστημα των ατόμων επικεντρώνεται σε ουσιοποιητικές και οντολογικές πεποιθήσεις. Η ουσιοποίηση αφορά σε θεωρίες του κοινού νου που εκφράζουν την άποψη ότι τα μέλη μιας δεδομένης ομάδας, πάνω και πέρα από τις επιφανειακές τους ομοιότητες, μοιράζονται μεταξύ τους «βαθιά», υπονοούμενα χαρακτηριστικά που τα διαφοροποιούν από μέλη άλλων ομάδων, μια συγκεκριμένη «ουσία» (Haslam, 2000). Το περιεχόμενο αυτής της «ουσίας», έχει γίνει αντικείμενο μελέτης πολλών ερευνητών. Σύμφωνα με τους Haslam, Rothschild και Ernst (2000), οι ουσιοποιητικές πεποιθήσεις διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: από τη μια μεριά, υπάρχουν οι κοινωνικές ομάδες οι οποίες προσλαμβάνονται ως «φυσικά» είδη και, από την άλλη, όσες προσλαμβάνονται με όρους «πραγμοποίησης - ουσιοποίησης» (reification - entitativity). Οι κατηγορίες που «πραγμοποιούνται» επιτρέπουν στους ανθρώπους να κάνουν κρίσεις για τα μέλη τους, τα μέλη των κατηγοριών αυτών μοιράζονται κάποια κοινή μοίρα, έχουν κοινούς στόχους και μοιάζουν μεταξύ τους (ομοιότητα). Ενώ, η περαιτέρω μελέτη σχετικά με την «ουσία» που διαχωρίζει τα άτομα σε ομάδες οδήγησε τους Perez, Moscovici και Chulvi (2002) στη διαπίστωση ότι οι κοινωνικές κατηγορίες μπορούν να χαρτογραφηθούν στη βάση των αξόνων ανθρώπινα - ζωικά και θετικά - αρνητικά χαρακτηριστικά. Η διαφοροποίηση των ομάδων με βάση την απόδοση ή μη ανθρώπινης ουσίας έχει ποιοτικά στοιχεία τα οποία υπερβαίνουν τη διάκριση ανάμεσα στα θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης αυτής ουσίας.

Οι άνθρωποι θεωρούν ως τα πιο τυπικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά την εξυπνάδα, τη γλώσσα και τα συναισθήματα (Leyens, Cortes, Demoulin, Dovidio, Fiske, Gaunt, Paladino, Rodriguez-Torres, Rodriguez-Perez & Vaes, 2003). Συγκεκριμένα, ως προς το τελευταίο κάνουν διάκριση ανάμεσα στα βασικά αισθήματα και τα συναισθήματα. Τα βασικά αισθήματα αφορούν στη χαρά, την έκπληξη, το θυμό, το φόβο και δεν αποτελούν αποκλειστικά ανθρώπινα αισθήματα, αλλά είναι κοινά στους ανθρώπους και τα ζώα. Αντίθετα, τα συναισθήματα περιλαμβάνουν την αγάπη, την ελπίδα, την περιφρόνηση, τη μνησικακία και είναι αποκλειστικά του ανθρώπινου είδους. Υποστηρίζουν ότι κατά την αναπαράσταση των ομάδων συντελείται μια διαδικασία, την οποία αποκαλούν **υπανθρωποποίηση (infrahumanization)**, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι θεωρούν την ενδοομάδα ως εντελώς ανθρώπινη και τις εξωομάδες ως λιγότερο ανθρώπινες και περισσότερο όμοιες με τα ζώα.

Ο Halsam (2006) προτείνει ένα μοντέλο απανθρωποποίησης, σύμφωνα με το οποίο γίνεται διάκριση μεταξύ των αποκλειστικά ανθρώπινων χαρακτηριστικών, που καθορίζουν τα όρια ανάμεσα στους ανθρώπους και τα ζώα και των χαρακτηριστικών των τυπικών της ανθρώπινης φύσης που γίνονται κατανοητά εκτός πλαισίου σύγκρισης των ανθρώπων με τα ζώα (Haslam, Bain, Douge, Lee & Bastian, 2005). Οι διαφορετικές αυτές έννοιες της ανθρώπινης ουσίας οδηγούν σε δύο διαφορετικές μορφές απανθρωποποίησης. Όταν επικρατεί η πεποίθηση ότι τα μέλη κάποιων ομάδων δεν έχουν τα χαρακτηριστικά τα οποία τους διαφοροποιούν από τα ζώα, τότε θεωρείται ότι μοιάζουν περισσότερο με τα ζώα (**ανιμαλιστική**). Όταν, όμως, δεν έχουν τα τυπικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης, τότε αναπαρίστανται περισσότερο ως μηχανές (και όχι ως ζώα), και διακρίνονται από εσωστρέφεια, ψυχρότητα, ακαμψία (**μηχανιστική**). Σύμφωνα, λοιπόν, με το μοντέλο του Haslam, δυο είδη απανθρωποποίησης υπάρχουν, η «ανιμαλιστική» και η «μηχανιστική». Αρχικά, η ανιμαλιστική απανθρωποποίηση παρατηρείται όταν αποκλειστικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά (π.χ. βελτίωση, ηθική ευαισθησία κ.α.) αποκλείονται ως χαρακτηριστικά της εξωομάδας. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν χαρακτηριστικά, όπως ο εξευγενισμός, η ηθική ευαισθησία, η λογική και η ωριμότητα, ενώ στη δεύτερη κατηγορία υπάγονται η συναισθηματική ανταπόκριση, η διαπροσωπική ζεστασιά, η ενεργητικότητα και η ατομικότητα. Τα αποκλειστικά ανθρώπινα χαρακτηριστικά συνδέονται με την κοινωνικοποίηση και εμφανίζονται αργότερα στην εξέλιξη του ανθρώπου. Τα άτομα που εμφανίζουν ανιμαλιστική απανθρωποποίηση χαρακτηρίζονται συχνά ως ανήθικα και με έλλειψη αυτοελέγχου, όπως ακριβώς και τα ζώα. Το δεύτερο είδος απανθρωποποίησης είναι η μηχανιστική απανθρωποποίηση και εμφανίζεται όταν σε ορισμένα υποκείμενα δεν αποδίδονται χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης. Δηλαδή τα χαρακτηριστικά που συνδέουν τους ανθρώπους με το φυσικό κόσμο και τις εκ γενετής βιολογικές προδιαθέσεις τους και αναδύονται νωρίς κατά την εξελικτική πορεία του ανθρώπου (π.χ. γνωστική ευελιξία, ζεστασιά, ελεύθερη βούληση κ.α.). Τα εν λόγω υποκείμενα χαρακτηρίζονται από ψυχρότητα, ακαμψία, εναλλαξιμότητα, έλλειψη ελεύθερης βούλησης και γενικά παρομοιάζονται με μηχανές ή αντικείμενα. Η μηχανιστική απανθρωποποίηση παρατηρείται συχνότερα στις διαπροσωπικές σχέσεις και συναλλαγές

μέσω της άσκησης διαπροσωπικού ελέγχου (π.χ. όταν ένα άτομο εκλαμβάνεται ως μέσον για την επίτευξη ενός στόχου) (Moller & Deci, 2010).

Η ανιμαλιστική απανθρωποποίηση (υπανθρωποποίηση) και η μηχανιστική απανθρωποποίηση (αναπαράσταση του ανθρώπου ως μηχανής) είναι συμπληρωματικές έννοιες και διαδικασίες (Leyens, Demoulin, Vaes, Gaunt & Paladino, 2007). Ωστόσο, διαφοροποιούν την υπανθρωποποίηση από την μηχανιστική απανθρωποποίηση στο βαθμό που η πρώτη μπορεί να συμβεί σε καταστάσεις ήπιες, σε καταστάσεις της καθημερινής ζωής. Το να θεωρείται, όμως, ότι κάποιιοι άνθρωποι δεν είναι καθόλου άνθρωποι, εκδηλώνεται σε καταστάσεις όπου δεν υπάρχει η προστασία της ηθικής και κάποιος ηθικός φραγμός και οι άνθρωποι μπορούν να υποβάλλουν τους άλλους σε βασανιστήρια, όπως στις Ιρακινές φυλακές Abu Graib και στη γενοκτονία στη Ρουάντα. Όπως μελέτησαν και οι Sakalaki, Richardson και Fousiani (2017), το αίσθημα του «υποφέρειν» αυξάνει την τάση του ατόμου να απανθρωποποιεί τόσο τον εαυτό του όσο και τους άλλους. Στον αντίποδα, σύμφωνα με τους Haslam και Bain (2007), η ενσυναίσθηση συνδέεται θετικά με τη μείωση της απανθρωποποίησης. Η ενσυναίσθηση (empathy), η ικανότητα δηλαδή να νιώθει κάποιος τις εμπειρίες ενός άλλου ατόμου, να ταυτίζεται με τα συναισθήματα, τις σκέψεις και τις στάσεις του και να τα βιώνει έχει αποδειχθεί πως είναι ένα ανθρώπινο χαρακτηριστικό που εμφανίζεται ήδη από τα δύο πρώτα χρόνια ζωής του ανθρώπου.

Συμπληρωματικά με την παραπάνω θεώρηση, σημαντικό χαρακτηριστικό για την ανάδειξη της απανθρωποποίησης, θεωρείται η ψυχολογική και κοινωνική απόσταση (social distance) η οποία κατά τους Trope και Liberman (2003) σχετίζεται με σχετικώς αφηρημένα και μη συγκροτημένα χαρακτηριστικά ανθρώπων. Τα άτομα τα οποία απανθρωποποιούνται προσλαμβάνονται συνηθέστερα με έναν απλό και εξαθλιωμένο τρόπο, υπερτονίζοντας αφηρημένα χαρακτηριστικά και όχι τόσο συγκεκριμένα. Ο παραπάνω τρόπος αντίληψης των άλλων εμπεριέχει κρίσεις οι οποίες βασίζονται σε ψυχρή λογική και με έλλειψη ενσυναίσθησης.

Η απόδοση ανθρώπινης ουσίας σε κάποιες ομάδες και η αποστέρησή της από κάποιες άλλες αποτελεί έναν τρόπο νομιμοποίησης των διακρίσεων. Σύμφωνα με τη θεωρία των πεποιθήσεων απονομιμοποίησης του Bar-Tal (2000) εξαιρετικά αρνητικά χαρακτηριστικά αποδίδονται σε μια ομάδα με στόχο να μην αναγνωριστεί η ανθρώπινη φύση της. Ο Bar Tal, ως μία από τις πεποιθήσεις απονομιμοποίησης, αναγνωρίζει την απανθρωποποίηση, που αφορά στον αποκλεισμό μιας ομάδας από το ανθρώπινο γένος και στη σύνδεσή της με κατώτερες φυλές, ζώα ή πλάσματα που αξιολογούνται αρνητικά. Αναλυτικότερα, ο Bar-Tal (2000), έχει αναλύσει πως υπερβολικά αρνητικά χαρακτηριστικά αποδίδονται σε μια εξωομάδα με σκοπό να εξαιρεθεί από τις αποδεκτά ανθρώπινες ομάδες και να απαρνηθεί την ανθρώπινή της φύση. Η απανθρωποποίηση είναι μία από τις πέντε κατηγορίες πεποιθήσεων που εμπεριέχουν την έννοια της «επισήμανσης μιας ομάδας ως απάνθρωπη είτε με αναφορά σε απάνθρωπες κατηγορίες είτε με αναφορά σε αρνητικά φορτισμένα υπεράνθρωπα πλάσματα όπως δαίμονες, τέρατα κ.α.».

Σε διεθνές επίπεδο, όπως συμπλήρωσε και ο Haslam (2006) στην παραπάνω μελέτη, οι «πεποιθήσεις απονομιμοποίησης» μπορούν να θεωρηθούν ως απόρροια των αντιπαραθέσεων μεταξύ των εθνών, γεγονός το οποίο εξυπηρετεί πολλαπλές λειτουργίες: επεξήγηση της αντιπαραθέσης, αιτιολόγηση του θυμού της ενδο-ομάδας και παρέχοντας, ταυτόχρονα, μια αίσθηση υπεροχής σε αυτή.

Τέλος, ο Haslam (2006) ανέδειξε, επίσης, πως τα άτομα και οι ομάδες οι οποίες υφίσταται υψηλότερα ποσοστά απανθρωποποίησης συχνά βρίσκονται σε δυσμενείς σωματικές και ψυχολογικές καταστάσεις (π.χ. σωματικά ασθενείς, ψυχικά ασθενείς) και μπορούν να περιγραφούν ως άτομα τα οποία υποφέρουν.

1.2. Προσανατολισμός στην Κοινωνική Κυριαρχία

Η σύγκρουση μεταξύ των ομάδων και η ανισότητα που υπάρχει ανάμεσα τους είναι ένα σταθερό φαινόμενο στην διάρκεια της ανθρώπινης ύπαρξης. Οι θεμελιωτές της θεωρίας Προσανατολισμού της Κοινωνικής Κυριαρχίας (Sidanius & Pratto, 1993), λαμβάνοντας υπόψη τις συγκρούσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων (π.χ ρατσισμός εναντίον των Μαύρων στη Βόρεια Αφρική) πήραν ως αξίωμα ότι οι συγκρούσεις ανάμεσα στις ομάδες μειώνονται όταν δημιουργούνται συναινετικά ιδεολογίες που δηλώνουν την κυριαρχία μιας ομάδας επάνω στην άλλη (Sidanius, Pratto, & Bobo, 1996). Οι θεωρίες οι οποίες προωθούν ή διατηρούν αλώβητη την ανισότητα μεταξύ των κοινωνικών ομάδων λειτουργούν ως εργαλεία νομιμοποίησης της ανισότητας αυτής. Αυτές οι ιδεολογίες είναι ευρέως αποδεκτές μέσα σε μια κοινωνία και εμφανίζονται ως αυταπόδεικτες αλήθειες. Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν τον όρο «μύθοι που ενδυναμώνουν την ιεραρχία». Οι μύθοι αυτοί βοηθούν τη σταθεροποίηση της καταπίεσης των ομάδων. Ακόμη, αυτοί οι μύθοι ελαχιστοποιούν τις συγκρούσεις μεταξύ των ομάδων με το να υποδεικνύουν σε άτομα και θεσμούς το πως πρέπει να λειτουργούν σε διάφορους τομείς (εργασία, διαχείριση πόρων, ποινικό δίκαιο, ασθένεια) (Sidanius, Pratto, & Mitchell, 1994). Ο κοινωνικός δαρβινισμός και η αξιοκρατία είναι δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα ιδεολογιών που αναφέρονται στο πως κάποιοι άνθρωποι και κάποιες κοινωνικές ομάδες έχουν μικρότερη κοινωνική αξία απ' ότι άλλες (Pratto, Sidanius, Stallworth & Malle, 1994).

Σε γενικές γραμμές, ο προσανατολισμός στην Κοινωνική Κυριαρχία αναφέρεται στο πόσο κάποιος επιθυμεί την ισότητα μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων ή αντιθέτως την κυριαρχία μιας ομάδας έναντι άλλων ομάδων (Pratto et al., 1994). Όπως, ανέδειξαν και λίγα χρόνια αργότερα οι Sidanius και Pratto (1999) όλα τα σύνθετα κοινωνικά συστήματα τείνουν να υιοθετούν ορισμένες σταθερές κοινωνικές ιεραρχίες. Δηλαδή τα μέλη ομάδων υψηλού κύρους εμφανίζουν έναν «προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας», ένα σύστημα δηλαδή πεποιθήσεων που νομιμοποιεί την κυριαρχία τους και συνδυάζεται με μεγάλη αφοσίωση στην ομάδα. Ενώ, σε ομάδες χαμηλού κύρους δεν υπάρχουν αυτές οι συσχετίσεις.

Ενδελεχέστερα, οι Sidanius και Pratto, στη θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας, υποστηρίζουν ότι οι διαφορές ανάμεσα σε μέλη ομάδων υψηλού και χαμηλού

κοινωνικού status θα είναι σταθερές και προβλέψιμες (Sidanius, 1993). Αναλυτικότερα, τα μέλη ομάδων υψηλού κοινωνικού status θα εμφανίζουν προσανατολισμό στην Κοινωνική Κυριαρχία, δηλαδή θα έχουν ένα σύστημα πεποιθήσεων το οποίο θα νομιμοποιεί την κυριαρχία τους, ενώ ταυτόχρονα η υποστήριξη της κοινωνικής κυριαρχίας θα συνδυάζεται με μεγάλη αφοσίωση στην ίδια την ομάδα, σε αντίθεση με τις ομάδες χαμηλού κοινωνικού status. Δηλαδή, τα μέλη ομάδων χαμηλού κοινωνικού status που υιοθετούν τον προσανατολισμό στην Κοινωνική Κυριαρχία δεν θα έχουν μεγάλη αφοσίωση στην ομάδα, ενώ εκείνοι που έχουν μεγάλη αφοσίωση στην ομάδα δεν θα υιοθετούν τον προσανατολισμό στην Κοινωνική Κυριαρχία.

Επιπροσθέτως, αναδείχθηκε πως η αποδοχή ή μη του χαμηλού κοινωνικού status επηρεάζει το πως αποδίδουμε χαρακτηριστικά στις μειονοτικές ομάδες. Συγκεκριμένα, η αποδοχή του χαμηλού κοινωνικού status της μειονοτικής ομάδας θα κάνει το άτομο να αποδίδει δυσμενέστερα χαρακτηριστικά (Milner, 1975· Tajfel, 1982), ενώ η άρνηση του χαμηλού κοινωνικού status της μειονοτικής ομάδας θα επιτείνει το βασικό σφάλμα απόδοσης (Amabile & Glazebrook, 1982).

Αναλύοντας τη θεωρία της Αυτοκατηγοριοποίησης και της Κοινωνικής Ταυτότητας, οι Turner, Reynolds και Schmitt αμφισβήτησαν την σταθερότητα και τον αιτιώδη χαρακτήρα του Προσανατολισμού Κοινωνικής Κυριαρχίας και θεώρησαν πως αποτελεί ουσιαστικά έναν αντικατοπτρισμό των στάσεων του ατόμου απέναντι σε συγκεκριμένες, κάθε φορά, ομάδες (Turner & Reynolds, 2003). Πιο συγκεκριμένα, οι ίδιοι υποστήριζαν ότι οι στάσεις και οι πεποιθήσεις ενός ατόμου είναι προϊόντα του κοινωνικού συστήματος του οποίου αποτελεί μέρος και κατ' αυτόν τον τρόπο οι διομαδικές σχέσεις αντικατοπτρίζουν πάντα μια προϋπάρχουσα κοινωνική δομή. Κάθε κοινωνική ομάδα διαμορφώνει τις δικές της θεωρίες, για να κατανοήσει αυτήν την κοινωνική δομή και την θέση που έχει η ίδια μέσα σε αυτή (Γκουμάτση, 2013). Επιπρόσθετα, ο Schmitt και οι συνεργάτες του (2003), σε έρευνες για το σεξισμό και το ρατσισμό, συμπέραναν ότι ο Προσανατολισμός της Κοινωνικής Κυριαρχίας είναι μόνο το προϊόν των στάσεων απέναντι σε συγκεκριμένες διομαδικές σχέσεις, και όχι η αιτία τους.

Αλλά, και ο Jost και οι συνεργάτες του άσκησαν κριτική στην ερμηνεία της κλίμακας των Sidanius και Pratto για τον προσανατολισμό στην Κοινωνική Κυριαρχία και πρότειναν το διαχωρισμό σε δύο ευκρινείς παράγοντες. Δηλαδή, μια σαφή διάκριση ανάμεσα στην **αντίθεση στην ισότητα** και στην **επιθυμία για διομαδική κυριαρχία** (Γκουμάτση, 2013).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία ο Προσανατολισμός στην Κοινωνική Κυριαρχία έχει υπάρξει η βάση, μεταξύ και άλλων θεωριών, για τη δημιουργία της Θεωρίας Δικαιολόγησης του Συστήματος (Γκουμάτση, Προδρομίτης & Παπαστάμου, 2010).

1.3. Θεωρία Δικαιολόγησης του Συστήματος

Η Α. Freud στην πραγματεία της για το «Εγώ και τους μηχανισμούς άμυνας», το 1946, είχε υποστηρίξει πως τα άτομα τείνουν να δικαιολογούν καταστάσεις προς τους ίδιους και τους άλλους. Λίγα χρόνια αργότερα, ο Festinger (1954) ανέπτυξε τη θεωρία της κοινωνικής σύγκρισης, κατά την οποία το εκάστοτε άτομο τείνει να συγκρίνει τις συμπεριφορές και τις απόψεις του με εκείνες των άλλων με σκοπό την διαπίστωση του ορθού ή κοινωνικά αποδεκτού τρόπου σκέψης και συμπεριφοράς. Η παραπάνω διατύπωση τον οδήγησε τρία χρόνια αργότερα (1957), στη θεωρία της γνωστικής ασυμφωνίας, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος αναζητά την αρμονία στις στάσεις, τις πεποιθήσεις και τις συμπεριφορές και προσπαθεί να μειώσει την ένταση που μπορεί να προκληθεί από τυχόν ασυνέπεια μεταξύ δύο στοιχείων – αντιλήψεων. Και ο Lerner, (1980) υποστήριξε την τάση του ατόμου να πιστεύει σ' ένα δίκαιο κόσμο και η οποία πηγάζει από την πυρηνική ανάγκη του να διασφαλίσει την σταθερότητα, την τάξη και τον έλεγχο στην ζωή του. Η πεποίθηση, δηλαδή, ότι ο κόσμος είναι ένα δίκαιο και προβλέψιμο μέρος όπου καλά πράγματα συμβαίνουν στους «καλούς ανθρώπους» και κακά πράγματα στους «κακούς ανθρώπους». Αργότερα, μέσα από την μελέτη των (Miller & Porter, 1983), αναδείχθηκε πως η θεωρία της πίστης σ' ένα δίκαιο κόσμο συσχετίζεται με την απόδοση αιτιών και συγκεκριμένα με την αυτο-κατηγορία. Τα θύματα, δηλαδή, τραυματικών γεγονότων μπορεί να βιώσουν μια αίσθηση ότι ο κόσμος δεν είναι πια σταθερός, ελέγξιμος και δίκαιος και στην προσπάθειά τους να αποκαταστήσουν μια ψευδαίσθηση ελέγχου αναλαμβάνουν κάποια ευθύνη από το γεγονός. Όπως, και ο Fattah (1991) ο οποίος στην θεωρία του σχετικά με τη θυματοποίηση, ανάμεσα στους τέσσερις τύπους θυμάτων διακρίνει τα θύματα τα οποία συμπεριφέρονται με τέτοιο τρόπο ώστε να «προκαλούν» τη θυματοποίησή τους (ως συναινετικά ή απρόσεκτα θύματα).

Σημαντική θεωρείται, επίσης και η θεωρία των στερεοτύπων, και πιο συγκεκριμένα η διαδικασία της στερεοτυποποίησης, η οποία δεν αποτελεί μόνο μια ατομική γνωστική δραστηριότητα αλλά μπορεί, να εξυπηρετεί και μηχανισμούς άμυνας του εγώ (κάνοντας με αυτόν τον τρόπο το άτομο να αισθανθεί καλά σε σύγκριση με τους άλλους) και κοινωνικές λειτουργίες (επιτρέποντας στο άτομο να γίνει αποδεκτό στα πλαίσια της κοσμοθεωρίας των άλλων) (Snyder & Miene, 1994).

Τις τελευταίες δεκαετίες, ως απόρροια των παραπάνω θεωριών, έχουν λάβει χώρα αρκετές μελέτες σχετικά με τη θεωρία της δικαιολόγησης. Πιο συγκεκριμένα, δικαιολόγησης του Εγώ (**ego-justification**), μέσα από τη χρήση των στερεοτύπων (Lippmann, 1922) τα οποία είθισται να περιχαράκωνουν «...τον πυρήνα της προσωπικής μας παράδοσης...» καθώς τα άτομα επιθυμούν να έχουν μια ευνοϊκή εικόνα για τον ίδιο τους τον εαυτό. Αλλά και τη δικαιολόγηση της ομάδας (**group-justification**) μέσα από το έργο του Tajfel (1979, 1981 και 1986) σχετικά με τις διομαδικές σχέσεις και την ιδιότητα του μέλους μιας ομάδας, καθώς τα άτομα επιθυμούν, επίσης, να έχουν μια ευνοϊκή εικόνα για την ομάδα στην οποία ανήκουν. Η τελευταία προσθήκη στη θεωρία της δικαιολόγησης πραγματοποιήθηκε από τον Jost και συν., οι οποίοι μελέτησαν την

τάση και την επιθυμία των ατόμων να διατηρούν θετικές στάσεις προς την κυρίαρχη κοινωνική δομή με την οποία σχετίζονται (**system justification theory**) (1994, 2004, 2005 και 2014).

Η **θεωρία δικαιολόγησης του συστήματος** προτείνει πως τα άτομα έχουν την τάση να υπερασπίζονται τις κοινωνικές διατάξεις, δηλ. το κατεστημένο, συχνά αρνούμενοι ή εκλογικεύοντας τις αδικίες και τα προβλήματα που προκύπτουν, ακόμα και εις βάρος του προσωπικού ή ενδοομαδικού τους συμφέροντος (Jost, Banaji & Nosek, 2004). Η εν λόγω θεωρία, όπως άλλωστε και πλήθος άλλων γνωστικών και συναφών με τα κίνητρα θεωριών, μπορεί να λαμβάνει χώρα πέρα από τη συνειδητή επίγνωση (Ashburn-Nardo, Knowles & Monteith, 2003). Όπως άλλωστε είχε γράψει και ο ουμανιστής συγγραφέας Étienne de La Boétie στην πραγματεία του πριν αρκετούς αιώνες (1574) «...μόλις ο άνθρωπος γίνει υπήκοος, ταχέως ξεχνά τόσο ολοκληρωτικά την προηγούμενη ελευθερία του, ώστε πολύ δύσκολα ξεσηκώνεται για να την ξαναποκτήσει, υπακούοντας τόσο εύκολα και με τόση προθυμία στα λεγόμενα ενός ηγέτη/μιας αρχής...»

Σύμφωνα με τη **θεωρία δικαιολόγησης του συστήματος**, η κοινωνική στασιμότητα αποδίδεται σε μια ιδεολογία η οποία δικαιολογεί το status quo. Περιγράφεται ως «...μια διαδικασία κατά την οποία οι κοινωνικές διατάξεις νομιμοποιούνται, ακόμα και εις βάρος του προσωπικού και ενδοομαδικού συμφέροντος.» (Jost & Banaji, 1994). Κατά τον Jost, τα μέλη υποδεέστερων ομάδων υιοθετούν μια ιδεολογία η οποία νομιμοποιεί την καθεστηκία τάξη και προστατεύει το κοινωνικό σύστημα από πιθανές μεταβολές, ωθώντας με αυτόν τον τρόπο τις υποδεέστερες ομάδες να διατηρήσουν την μειονεκτική τους θέση. Το κίνητρο για τη μειονεκτική ομάδα θεωρείται η μείωση της αβεβαιότητας με κάθε κόστος (Hogg, 2007). Δηλαδή, οι κυριαρχούμενες ομάδες νομιμοποιούν την καθεστηκία τάξη σε βάρος των ορθολογικά νοούμενων συμφερόντων τους, λόγω της ανάγκης τους να δικαιολογούν το σύστημα που τις περιβάλλει. Όπως έχει αναδειχθεί και από τους Laurin, Gaucher & Kay (2013), τα άτομα είναι πολύ πιο πιθανό να νομιμοποιήσουν την ανισότητα όταν προσλαμβάνουν το κοινωνικό σύστημα ως σταθερό και αμετάβλητο. Η τάση αυτή θεωρείται ομολογη της τάσης δικαιολόγησης του εαυτού («δικαιολόγηση του εγώ») και της τάσης δικαιολόγησης της ομάδας, τις οποίες εισηγούνται, κατά τους συγγραφείς, άλλες προσεγγίσεις στις διομαδικές σχέσεις. Έρευνες έχουν δείξει πως τα μέλη των μειονεκτικών ομάδων συχνά διατηρούν αμφιλεγόμενες και αντιφατικές στάσεις απέναντι στην ενδοομάδα τους και, παράλληλα, εντυπωσιακά ευνοϊκές στάσεις απέναντι στα μέλη των ευνοούμενων ομάδων (Jost & Burgess, 2000). Έπειτα, όπως ανέδειξαν και οι Shepherd & Kay (2012), μέσα από την έρευνά τους τα άτομα τα οποία έχουν ελλιπείς γνώσεις σχετικά με την πολυπλοκότητα του οικονομικού και περιβαλλοντικού «γίγνεσθαι», νιώθουν πιο εξαρτημένοι από το σύστημα, και ως απόρροια, είναι πιο πιθανό να δικαιολογήσουν την κυβέρνηση και τις αρχές.

Όσον αφορά στο κίνητρο που ωθεί τους ανθρώπους, σύμφωνα με τον Jost και τους συνεργάτες του (2010), στόχος του ατόμου είναι να ζει σε ένα σταθερό και νομιμοποιημένο περιβάλλον. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά και στο Γκουμάτση

(2013), «...ο στόχος αυτός αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου δικτύου κινήτρων που υπαγορεύονται από βασικές υπαρξιακές ανάγκες του ατόμου». Οι εισηγητές της θεωρίας αναγνωρίζουν στη δικαιολόγηση του συστήματος μια «κατευναστική» λειτουργία, καθώς μειώνει το άγχος και τα αρνητικά συναισθήματα που θα προέκυπταν, από τη συνειδητοποίηση ότι ζούμε σε έναν άδικο κόσμο, πάνω στον οποίο δεν έχουμε κανέναν έλεγχο (Jost & Hunyady, 2005)

I.4. Στόχος και ερευνητικές υποθέσεις

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί αν και κατά πόσο τα άτομα που υποφέρουν (suffering) υφίστανται υψηλότερα ποσοστά απανθρωποποίησης όπως έχει αναδειχθεί και από τους Sakalaki, Richardson και Fousiani (2017) από εκείνα που δεν υποφέρουν, καθώς, επίσης, να διερευνηθεί το είδος της απανθρωποποίησης που θα ενεργοποιηθεί σχετιζόμενα με τη Θεωρία Δικαιολόγησης του Συστήματος και τον Προσανατολισμό στην Κοινωνική Κυριαρχία. Οπότε, συνοπτικά, οι ερευνητικές υποθέσεις είναι οι εξής:

Υ.1 Εάν οι πρόσφυγες που ζουν σε δυσμενείς συνθήκες και υποφέρουν θα απανθρωποποιούνται περισσότερο από τους πρόσφυγες που δεν υποφέρουν. Όπως έχει αναφερθεί και στον Haslam (2006), άνθρωποι οι οποίοι βιώνουν πόνο (σωματικά και ψυχικά ασθενείς) έχουν την τάση να απανθρωποποιούνται περισσότερο από τους υγιείς. Το «υποφέρειν» (suffering) θα συσχετίζεται θετικά με την απανθρωποποίηση.

Υ.2 Δεδομένου ότι η ανιμαλιστική μορφή της απανθρωποποίησης ενέχει υποτίμηση (Haslam & Loughnan, 2014) θεωρούμε πως οι πρόσφυγες θα απανθρωποποιούνται περισσότερο ανιμαλιστικά απ' ότι μηχανιστικά. Η ανιμαλιστική μορφή της απανθρωποποίησης, δηλαδή, θα υπερτερεί συγκριτικά με την μηχανιστική.

Υ.3 Θα υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ της τάσης απανθρωποποίησης των προσφύγων από τους Έλληνες και της τάσης δικαιολόγησης του συστήματος. Αναμένεται, δηλαδή, η υψηλή τάση δικαιολόγησης του συστήματος να συσχετίζεται θετικά με την απανθρωποποίηση.

Υ.4 Οι συμμετέχοντες οι οποίοι θα έχουν υψηλό σκόρ στον Προσανατολισμό στην Κοινωνική Κυριαρχία θα έχουν την τάση να απανθρωποποιούν περισσότερο ανιμαλιστικά τους πρόσφυγες. Όπως, η κοινωνική κυριαρχία βασίζεται στην ύπαρξη ανώτερων και κατώτερων κοινωνικών ομάδων (Pratto et al., 1994) έτσι, και στην ανιμαλιστική απανθρωποποίηση, ο άλλος αντιλαμβάνεται ως υποδεέστερος (Haslam, 2006). Η ανιμαλιστική μορφή έχει συνήθως ταπεινωτική και υποβιβαστική ιδιότητα (Σβόλη & Σακαλάκη, 2015).

Υ.5 Οι άνδρες θα απανθρωποποιούν τους πρόσφυγες περισσότερο απ' ότι οι γυναίκες.

II. Μέθοδος

Πειραματικές συνθήκες

Η μελέτη θα έχει τη μορφή πειράματος με δύο πειραματικές συνθήκες. Ο άξονας του πειράματος θα αποτελείται από την μεταβλητή: υποφέρειν (suffering). Καθ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργούνται οι εξής συνθήκες:

- **Συνθήκη A:** Περιγραφή ατόμων που υποφέρουν. (**suffering**)
- **Συνθήκη B:** Περιγραφή ατόμων που δεν υποφέρουν. (**non-suffering**)

Οι δύο πειραματικές συνθήκες θα δημιουργηθούν με τη χρήση κειμένου. Αναλυτικότερα, στην πρώτη συνθήκη (**suffering**) θα παρατίθεται στη αρχή του ερωτηματολογίου το κείμενο: «Αρκετοί Σύριοι πρόσφυγες έχουν έρθει παράνομα τους τελευταίους μήνες στη χώρα μας. Οι περισσότεροι έχουν χαθεί από τις οικογένειές τους και δεν ξέρουν αν θα τους ξαναβρούν ποτέ. Πολλοί από αυτούς, επίσης, είναι άρρωστοι και ζουν σε συνθήκες εξαθλίωσης.». Ενώ, στη δεύτερη συνθήκη (**non-suffering**) θα παρατίθεται στη αρχή του ερωτηματολογίου το κείμενο: «Αρκετοί Σύριοι πρόσφυγες έχουν έρθει τους τελευταίους μήνες στη χώρα μας. Οι περισσότεροι είναι μαζί με τις οικογένειές τους και περιμένουν να μετεγκατασταθούν σε κάποια άλλη χώρα της Ευρώπης.»

II.1. Δείγμα - Συμμετέχοντες

Συνολικά στην έρευνα έλαβαν μέρος 210 συμμετέχοντες, εκ των οποίων το 53,3% αποτελείται από γυναίκες (N=112) και το 46,7% από άνδρες (N=98), προερχόμενοι από τον νομό Αττικής (Αθήνα, Πειραιάς, Σπάτα και Ραφήνα) και τις πόλεις της Καλαμάτας, της Κατερίνης και της Πάτρας. Οι συμμετέχοντες κατανεμήθηκαν ισομερώς στις δύο πειραματικές συνθήκες, με 51% των συμμετεχόντων (N=107) να απαντάνε στη συνθήκη A, «περιγραφή ατόμων που υποφέρουν» (suffering), και με 49% των συμμετεχόντων (N=103) να απαντάνε στη συνθήκη B, «περιγραφή ατόμων που δεν υποφέρουν» (non-suffering). Η επιλογή έγινε μέσω της διαδικασίας της τυχαίας δειγματοληψίας (Σταλίκας, 2006). Οι ερωτήσεις δημογραφικών στοιχείων περιορίστηκαν στις απολύτως απαραίτητες για την αδρή περιγραφή του δείγματος. Περιελάμβαναν το φύλο, την ηλικία, την εκπαίδευση και το οικονομικό-βιοτικό επίπεδο της οικογένειας.

Σύμφωνα με τον κώδικα δεοντολογίας που διέπει όλη την έρευνα, διασφαλίστηκε πως κάθε υποκείμενο το οποίο συμμετείχε συναίνεσε ελεύθερα στην διαδικασία με απόλυτη ασφάλεια και εχεμύθεια, αφού πρώτα έλαβε όλες τις απαραίτητες πληροφορίες. Επιπροσθέτως, όλοι οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν πως έχουν τη δυνατότητα να αποχωρήσουν ανά πάσα στιγμή από την έρευνα, και αν τυχόν υπάρχουν ερωτήσεις που επιθυμούν να μην απαντήσουν αυτό είναι αποδεκτό. Σε όλους τους συμμετέχοντες δόθηκαν τα στοιχεία επικοινωνίας της ερευνήτριας (e-mail), ώστε να έρθουν σε επικοινωνία, για οτιδήποτε προκύψει ακόμα και μετά το πέρας της διαδικασίας. Ακόμη,

όλοι οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν πως αν το επιθυμούν μπορούν να λάβουν τα αποτελέσματα της έρευνας μετά το πέρας αυτής.

Αναλυτικά, όλοι οι συμμετέχοντες της έρευνας ήταν ενήλικοι και η μεγαλύτερη συγκέντρωση συμμετεχόντων παρατηρήθηκε στην ηλικιακή ομάδα 26-35 με ποσοστό 24,3% (N=51) (βλ. πίνακα 1).

Πίνακας 1.

Δημογραφικά Χαρακτηριστικά Δείγματος σχετικά με την ηλικία.

Ηλικιακές ομάδες	N	%
18-25	67	31,9
26-35	51	24,3
36-45	32	15,2
46-55	25	11,9
56 και άνω	35	16,7

Όσον αφορά στο μορφωτικό τους επίπεδο, το 42,9% του δείγματος ήταν κάτοχος κάτοχος πτυχίου ΑΕΙ/ΤΕΙ/ΙΕΚ (N=90), το 26,7% είχε απολυτήριο Λυκείου (N=56), το 24,8% ήταν κάτοχος μεταπτυχιακού ή διδακτορικού διπλώματος (N=52) ενώ ακολουθούσαν μικρότερα ποσοστά του δείγματος με διδακτορικό δίπλωμα (2% , N=3), με απολυτήριο Γυμνασίου (3,3% , N=7) και, τέλος, με απολυτήριο Δημοτικού (2,4% , N=5) . Εξετάστηκε, επίσης, το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα σε ευρώ. Οι απαντήσεις κυμάνθηκαν από τα 500€ έως και άνω των 4.000€. Αναλυτικότερα, τα μεγαλύτερα ποσοστά εντοπίστηκαν στις εξής ομάδες: «μηνιαίο εισόδημα από 501-1.000€» με 23,3% (N=29), «μηνιαίο εισόδημα από 1.001-1.500€» με 29% (N=61) και «μηνιαίο εισόδημα από 1.501-2.000€» με 22,9% (N=48) ενώ ένας συμμετέχων/ουσα δεν απάντησε (βλ. πίνακα 2).

Πίνακας 2.

Δημογραφικά Χαρακτηριστικά Δείγματος σχετικά με το Μηνιαίο Οικογενειακό Εισόδημα σε Ευρώ (€).

Μηνιαίο Οικογενειακό Εισόδημα σε Ευρώ (€)	N	%
0-500	9	4,3
501-1.000	49	23,3
1.001-1.500	61	29,0
1.501-2.000	48	22,9
2.001-3.000	16	7,6
3.001-4.000	12	5,7
Άνω των 4.000	14	6,7

II.2. Μέσα Συλλογής Δεδομένων - Εργαλεία

Το εργαλείο έρευνας είναι ένα ερωτηματολόγιο το οποίο έχει διαμορφωθεί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να περιλαμβάνει τους χειρισμούς και τις μετρήσεις, ως εξής: Στην πρώτη σελίδα των οδηγιών, δίνεται η ταυτότητα της έρευνας, η οποία περιγράφεται ως «πανεπιστημιακή έρευνα, η οποία εξετάζει πως αντιλαμβανόμαστε τους ανθρώπους ή ορισμένα χαρακτηριστικά τους». Αμέσως μετά, παρατίθεται το κείμενο ανάλογα με την πειραματική συνθήκη στην οποία βρίσκεται ο κάθε συμμετέχων (δηλ. συνθήκη Α ή Β).

Έπειτα, παρατίθεται η **κλίμακα απανθρωποποίησης (Human Nature & Human Uniqueness Scale) των Bastian και Haslam (2011)** η οποία είναι μια 7-βάθμια κλίμακα 8 προτάσεων. Ένα παράδειγμα πρότασης είναι «(οι πρόσφυγες) Είναι ανοιχτόμυαλοι και μπορούν να σκεφτούν καθαρά τα πράγματα.» με το «1» να σημαίνει διαφωνώ απόλυτα και το «7» συμφωνώ απόλυτα. Οι μεγαλύτερες τιμές στην κλίμακα ορίζουν απανθρωποποιητικές τάσεις ενώ οι χαμηλότερες τιμές μη απανθρωποποιητικές τάσεις. Η κλίμακα μετρά τα δύο είδη της απανθρωποποίησης και κατ' αυτόν τον τρόπο οι μισές προτάσεις (4 items) της κλίμακας αφορούν στην ανιμαλιστική απανθρωποποίηση και οι άλλες μισές (4 items) στη μηχανιστική απανθρωποποίηση. Ένα παράδειγμα πρότασης ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης είναι το εξής: «Είναι σαν να μην έχουν αυτοσυγκράτηση όπως τα ζώα» με το «1» να σημαίνει διαφωνώ απόλυτα και το «7» συμφωνώ απόλυτα. Και ένα παράδειγμα πρότασης μηχανιστικής απανθρωποποίησης είναι το εξής: «Είναι μηχανικοί και ψυχροί σαν ρομπότ» με το «1» να σημαίνει διαφωνώ απόλυτα και το «7» συμφωνώ απόλυτα.

Υστερα, ακολουθεί η **κλίμακα ετερο-απανθρωποποίησης (Dehumanization Scale) των Sakalaki και Richardson (2017)**. Είναι μια 7-βάθμια κλίμακα 8 προτάσεων. Ένα παράδειγμα πρότασης είναι «Σε ποιο βαθμό θα λέγατε ότι διαθέτουν οι πρόσφυγες τα παρακάτω χαρακτηριστικά», και στην 7-βάθμια κλίμακα που ακολουθεί ο βαθμός «1» πλησιάζει στο «Ψυχρός» και ο βαθμός «7» στη «Με ζεστασιά». Οι χαμηλότερες τιμές στην κλίμακα ορίζουν απανθρωποποιητικές τάσεις ενώ οι μεγαλύτερες τιμές μη απανθρωποποιητικές τάσεις. Και, η εν λόγω κλίμακα μετρά τα δύο είδη της απανθρωποποίησης και κατ' αυτόν τον τρόπο οι μισές προτάσεις (4 items) της κλίμακας αφορούν στην ανιμαλιστική απανθρωποποίηση και οι άλλες μισές (4 items) στη μηχανιστική απανθρωποποίηση. Ένα παράδειγμα πρότασης ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης είναι το εξής: «Σε ποιο βαθμό θα λέγατε ότι διαθέτουν οι πρόσφυγες τα παρακάτω χαρακτηριστικά», και στην 7-βάθμια κλίμακα που ακολουθεί ο βαθμός «1» πλησιάζει στο επίθετο «Ενστικτώδης» και ο βαθμός «7» στο επίθετο «Ορθολογικός». Και ένα παράδειγμα πρότασης μηχανιστικής απανθρωποποίησης είναι το εξής: «Σε ποιο βαθμό θα λέγατε ότι διαθέτουν οι πρόσφυγες τα παρακάτω χαρακτηριστικά», και στην 7-βάθμια κλίμακα που ακολουθεί ο βαθμός «1» πλησιάζει στο «Δεν ανταποκρίνεται στα συναισθήματα των άλλων» και ο βαθμός «7» στο «Ανταποκρίνεται στα συναισθήματα των άλλων».

Εν συνεχεία, παρατίθεται η κλίμακα της Θεωρίας Δικαιολόγησης του Συστήματος (ΘΔΣ) (System Justification Theory Scale) του Jost, η οποία είναι μια 7-βάθμια κλίμακα 6 προτάσεων. Ένα παράδειγμα πρότασης είναι το εξής: «Συνήθως οι άνθρωποι παίρνουν αυτό που αξίζουν», με το «1» να σημαίνει διαφωνώ απόλυτα και το «7» συμφωνώ απόλυτα. Οι μεγαλύτερες τιμές στην κλίμακα ορίζουν αυξημένη τάση δικαιολόγησης του συστήματος (status quo) ενώ οι χαμηλότερες τιμές μειωμένη τάση δικαιολόγησης του συστήματος.

Και τέλος, ακολουθεί η κλίμακα Προσανατολισμού στην Κοινωνική Κυριαρχία (Social Dominance Orientation Scale) των Pratto και συν. (1994), η οποία είναι μια 7-βάθμια κλίμακα 16 προτάσεων. Η κλίμακα χωρίζεται σε δύο υπο-κλίμακες, υπο-κλίμακα κοινωνικής κυριαρχίας ομάδων (GBD) και υπο-κλίμακα αντίθεσης στην ισότητα (OEQ). Η κάθε υπο-κλίμακα αποτελείται από 8 προτάσεις. Ένα παράδειγμα πρότασης για την υπο-κλίμακα κοινωνικής κυριαρχίας ομάδων (GBD) είναι «Για να πας μπροστά στη ζωή σου, μερικές φορές είναι αναγκαίο να πατήσεις πάνω σε άλλους» και ακολουθεί η 7-βάθμια κλίμακα, με το «1» να σημαίνει διαφωνώ απόλυτα και το «7» συμφωνώ απόλυτα. Οι μεγαλύτερες τιμές στην κλίμακα ορίζουν αυξημένη τάση της κοινωνικής κυριαρχίας των ομάδων ενώ οι χαμηλότερες τιμές μειωμένη τάση. Ενώ, ένα παράδειγμα πρότασης για την υπο-κλίμακα αντίθεσης στην ισότητα (OEQ) είναι «Θα ήταν καλό αν όλες οι κοινωνικές ομάδες μπορούσαν να είναι ίσες» και ακολουθεί η 7-βάθμια κλίμακα, με το «1» να σημαίνει διαφωνώ απόλυτα και το «7» συμφωνώ απόλυτα. Οι χαμηλότερες τιμές στην κλίμακα ορίζουν αυξημένη τάση στην ισότητα των ομάδων ενώ οι υψηλότερες τιμές μειωμένη τάση.

Τέλος, ακολουθούν τα δημογραφικά στοιχεία τα οποία περιλαμβάνουν το φύλο, την ηλικία, την εκπαίδευση και το οικονομικό-βιοτικό επίπεδο της οικογένειας. (Παράρτημα 1).

II.3. Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Στην πρώτη σελίδα, ήταν ευκρινώς διατυπωμένες και με απλό λεξιλόγιο οι οδηγίες της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, αναγραφόταν ότι η συμμετοχή ήταν εντελώς ανώνυμη και εθελοντική και ότι οι σκοποί της έρευνας ήταν καθαρά ερευνητικοί και κάλυπταν πανεπιστημιακές ανάγκες. Επίσης, δινόταν η οδηγία στα άτομα να απαντήσουν στα ερωτηματολόγια χωρίς να τα ξεφυλλίζουν, και, έπειτα, ακολουθούσε το κυρίως ερωτηματολόγιο της έρευνας, του οποίου η περιγραφή έγινε παραπάνω.

Ο μέσος χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου κυμάνθηκε μεταξύ 10-15 λεπτών. Τα ερωτηματολόγια χορηγήθηκαν κατά το μήνα Νοέμβριο στο νομό Αττικής (Αθήνα, Πειραιάς, Σπάτα και Ραφήνα) και στις πόλεις της Καλαμάτας, της Κατερίνης και της Πάτρας. Η έρευνα έλαβε χώρα κατά το έτος 2017.

III. Αποτελέσματα

III.1. Εσωτερική συνοχή ερωτηματολογίων

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η αξιοπιστία των ερωτηματολογίων ήταν καλή, με τιμές από .77 έως .82, με εξαίρεση την κλίμακα Θ.Δ.Σ. (System Justification Theory Scale) η οποία είχε .51(βλ. πίνακα 3).

Πίνακας 3.

Δείκτης εσωτερικής συνοχής (alpha) των μεταβλητών της έρευνας.

Μεταβλητές	Cronbach's alpha
Κλίμακα απανθρωποποίησης των Bastian & Haslam	.82
Κλίμακα ετερο-απανθρωποποίησης των Sakalaki & Richardson	.81
Κλίμακα Θ.Δ.Σ. (System Justification Theory Scale)	.51
Κλίμακα προσανατολισμού στην κοινωνική κυριαρχία (SDO)	
Υπο-κλίμακα κοινωνικής κυριαρχίας ομάδων (GBD)	.78
Υπο-κλίμακα αντίθεσης στην ισότητα (OEQ)	.77

III.2. Υπόθεση 1η

Με τον έλεγχο t για ανεξάρτητα δείγματα ελέγχθηκε κατά πόσο οι συμμετέχοντες ανάλογα με την πειραματική συνθήκη στην οποία έχουν κατανεμηθεί (συνθήκη A (suffering) «περιγραφή ατόμων που υποφέρουν» και συνθήκη B (non-suffering) «περιγραφή ατόμων που δεν υποφέρουν») απανθρωποποιούν περισσότερο τους πρόσφυγες οι οποίοι υποφέρουν σε αντιπαραβολή με τους πρόσφυγες που δεν υποφέρουν. Φάνηκε η τάση πως οι συμμετέχοντες στη συνθήκη A (suffering, «περιγραφή ατόμων που υποφέρουν») ($M.O.=3,35$ και $T.A.=1,05$) απανθρωποποίησαν περισσότερο τους πρόσφυγες σε σύγκριση με τους συμμετέχοντες στη συνθήκη B (non-suffering, «περιγραφή ατόμων που δεν υποφέρουν») ($M.O.=3,11$ και $T.A.=0,85$) [$t(202)= -1,74$, $p<0,084$].

III.3. Υπόθεση 2η

Για την εκτίμηση του είδους της απανθρωποποίησης που υφίστανται οι πρόσφυγες προχωρήσαμε σε έλεγχο t για εξαρτημένα/κατά ζεύγη δείγματα. Προέκυψε, λοιπόν, πως οι πρόσφυγες απανθρωποποιούνται περισσότερο «ανιμαλιστικά» ($M.O.=3,38$ και $T.A.=0,62$) από ότι μηχανιστικά ($M.O.=4,40$ και $T.A.=1,12$) [$t(204)= -11,59$, $p<0,001$]. Στην 7-βάθμια κλίμακα ετερο-απανθρωποποίησης (Dehumanization

Scale) των Sakalaki και Richardson (2017), οι χαμηλές τιμές αντιστοιχούν στην απανθρωποποίηση ενώ οι υψηλές στη μη-απανθρωποποίηση.

III.4. Υπόθεση 3η

Η ανάλυση δεν προχώρησε περαιτέρω λόγω χαμηλή τιμής Cronbach's alpha.

III.5. Υπόθεση 4η

III.5.1. Απανθρωποποίηση και Προσανατολισμός στην Κοινωνική Κυριαρχία

Εφαρμόστηκε Πολλαπλή Γραμμική Παλινδρόμηση προκειμένου να ελεγχθεί αν και με ποιόν τρόπο, οι δύο μορφές της απανθρωποποίησης (ανιμαλιστική και μηχανιστική) συσχετίζονται με τις δύο συνιστώσες του Προσανατολισμού στην Κοινωνική Κυριαρχία (SDO), (αντίθεση στην ισότητα και κοινωνική κυριαρχία ομάδων). Αρχικά, σχετικά με την ανιμαλιστική απανθρωποποίηση, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το μοντέλο ήταν στατιστικά σημαντικό [$F(2,195)=9,92, p<0,001$] με $R^2=0,09$ και προσαρμοσμένο $R^2=0,08$]. Από το μοντέλο φάνηκε ότι η ανιμαλιστική απανθρωποποίηση συσχετίζεται με τη κοινωνική κυριαρχία ομάδων. Συγκεκριμένα, το θετικό πρόσημο του συντελεστή στην περίπτωση της κοινωνική κυριαρχία ομάδων υποδηλώνει ότι η αύξησή της κατά μία μονάδα (στην κλίμακα μέτρησης) αναμένεται να επιφέρει αύξηση της απανθρωποποίησης κατά 0,20 μονάδες (στην κλίμακα μέτρησης της ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης).

Όπως επιβεβαιώθηκε και από την ίδια ανάλυση στην κλίμακα ετερο-απανθρωποποίησης των Sakalaki & Richardson. Δηλαδή, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το μοντέλο ήταν στατιστικά σημαντικό [$F(2,195)=10,92, p<0,001$] με $R^2=0,10$ και προσαρμοσμένο $R^2=0,09$]. Από το μοντέλο φάνηκε ότι ανιμαλιστική απανθρωποποίηση συσχετίζεται με τη κοινωνική κυριαρχία ομάδων. Συγκεκριμένα, το θετικό πρόσημο του συντελεστή στην περίπτωση της κοινωνική κυριαρχία ομάδων υποδηλώνει ότι η αύξησή της κατά μία μονάδα (στην κλίμακα μέτρησης) αναμένεται να επιφέρει αύξηση της απανθρωποποίησης κατά 0,15 μονάδες (στην κλίμακα μέτρησης της ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης) (βλ. πίνακα 4).

Πίνακας 4.

Πίνακας γραμμικής παλινδρόμησης με εξαρτημένη μεταβλητή την ανιμαλιστική απανθρωποποίηση στις κλίμακες απανθρωποποίησης των Bastian & Haslam και Sakalaki & Richardson.

	Μεταβλητή	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
<i>Κλίμακα απανθρωποποίησης των Bastian & Haslam.</i>	Κοινωνικής κυριαρχία ομάδων (GBD)	.20	.09	.23	2.31	.022
	Αντίθεση στην ισότητα (OEQ)	-.09	.09	-.09	-.94	.347
<i>Κλίμακα έτερο-απανθρωποποίησης των Sakalaki & Richardson</i>	Κοινωνικής κυριαρχία ομάδων (GBD)	.15	.05	.27	2.80	.006
	Αντίθεση στην ισότητα (OEQ)	-.03	.07	-.05	-.53	.595

Έπειτα, όσον αφορά στην μηχανιστική απανθρωποποίηση, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το μοντέλο ήταν στατιστικά σημαντικό [$F(2,198)=12,40$, $p<0,001$] με $R^2=0,11$ και προσαρμοσμένο $R^2=0,10$].

Από το μοντέλο φάνηκε ότι η μηχανιστική απανθρωποποίηση συσχετίζεται με την αντίθεση στην ισότητα. Συγκεκριμένα, το αρνητικό πρόσημο του συντελεστή στην περίπτωση της ισότητας υποδηλώνει ότι η αύξησή της κατά μία μονάδα (στην κλίμακα μέτρησης) αναμένεται να επιφέρει μείωση της μηχανιστικής απανθρωποποίησης κατά 0,24 μονάδες (στην κλίμακα μέτρησης της μηχανιστικής απανθρωποποίησης) (βλ. πίνακα 5).

Πίνακας 5.

Πίνακας γραμμικής παλινδρόμησης με εξαρτημένη μεταβλητή τη μηχανιστική απανθρωποποίηση από την κλίμακα απανθρωποποίησης των Bastian & Haslam.

Μεταβλητή	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Κοινωνικής κυριαρχία ομάδων (GBD)	.18	.09	.16	1.23	.227
Αντίθεση στην ισότητα (OEQ)	-.24	.09	-.24	-2.53	.012

III.5.2. Απανθρωποποίηση και πειραματικές συνθήκες (υποφερόντων & μη υποφερόντων προσφύγων)

Εφαρμόστηκε Πολλαπλή Γραμμική Παλινδρόμηση προκειμένου να ελεγχθεί αν και με ποιόν τρόπο, οι δύο μορφές της απανθρωποποίησης (ανιμαλιστική και μηχανιστική) συσχετίζονται με τις δύο συνιστώσες του Προσανατολισμού στην Κοινωνική Κυριαρχία (SDO), (αντίθεση στην ισότητα και κοινωνική κυριαρχία ομάδων) στη συνθήκη που υποφέρουν οι πρόσφυγες. Σχετικά με την ανιμαλιστική απανθρωποποίηση στη συνθήκη του υποφέρουν, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το μοντέλο ήταν στατιστικά σημαντικό [$F(2,97)=8,19, p<0,001$] με $R^2=0,14$ και προσαρμοσμένο $R^2=0,13$].

Από το μοντέλο φάνηκε ότι η ανιμαλιστική απανθρωποποίηση συσχετίζεται με τη κοινωνική κυριαρχία ομάδων στη συνθήκη του υποφέρουν. Συγκεκριμένα, το θετικό πρόσημο του συντελεστή στην περίπτωση της κοινωνική κυριαρχία ομάδων υποδηλώνει ότι η αύξηση της κατά μία μονάδα (στην κλίμακα μέτρησης) αναμένεται να επιφέρει αύξηση της ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης κατά 0,22 μονάδες (στην κλίμακα μέτρησης της).

Έπειτα, όσον αφορά στην μηχανιστική απανθρωποποίηση στη συνθήκη του μη υποφέρουν, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το μοντέλο ήταν στατιστικά σημαντικό [$F(2,97)=8,42, p<0,001$] με $R^2=0,15$ και προσαρμοσμένο $R^2=0,14$].

Από το μοντέλο φάνηκε ότι η μηχανιστική απανθρωποποίηση συσχετίζεται με την αντίθεση στην ισότητα στη συνθήκη που δεν υποφέρουν οι πρόσφυγες. Συγκεκριμένα, το αρνητικό πρόσημο του συντελεστή στην περίπτωση της ισότητας υποδηλώνει ότι η αύξησή της κατά μία μονάδα (στην κλίμακα μέτρησης) αναμένεται να επιφέρει μείωση της μηχανιστικής απανθρωποποίησης κατά 0,37 μονάδες (στην κλίμακα μέτρησης της μηχανιστικής απανθρωποποίησης).

III.6. Υπόθεση 5η

Επίσης, για την εκτίμηση των διαφορών μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς τον βαθμό της ετερό-απανθρωποποίησης προχωρήσαμε σε έλεγχο t για ανεξάρτητα δείγματα. Προέκυψε πως η τάση πως οι άνδρες απανθρωποποιούν περισσότερο τους πρόσφυγες ($M.O.=3,40$ και $T.A.=1,02$) σε σύγκριση με τις γυναίκες ($M.O.=3,12$ και $T.A.=0,90$) [$t(202)=-1,80, p<0,072$]. (βλ. πίνακα 6).

Πίνακας 6.

Σύγκριση της απανθρωποποίησης ανάλογα με το φύλο.

Μεταβλητή	Φύλο		t	Df
	Άνδρες	γυναίκες		
Απανθρωποποίηση	3,40 (1,02)	3,12 (,90)	-1,81**	202

*Σημείωση: * $p<0,05$ και ** $p<0,1$. Οι τυπικές αποκλίσεις εμφανίζονται στις παρενθέσεις κάτω από τους μέσους όρους.*

IV. Συζήτηση

IV.1. Συζήτηση - συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν εάν οι πρόσφυγες που υποφέρουν απανθρωποποιούνται περισσότερο από εκείνους που δεν υποφέρουν, καθώς και η συσχέτιση της απανθρωποποίησης με τη Δικαιολόγηση του Συστήματος και τον Προσανατολισμό στην Κοινωνική Κυριαρχία. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσίασαν σχετικές ομοιότητες με την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Παρακάτω, θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε τα ευρήματά μας, λαμβάνοντας υπ' όψιν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δείγματος καθώς και τα αντίστοιχα ευρήματα άλλων εργασιών.

Στην πρώτη υπόθεση της παρούσας έρευνας, διερευνήθηκε αν και κατά πόσο τα άτομα που υποφέρουν υφίστανται υψηλότερα ποσοστά απανθρωποποίησης από εκείνα που δεν υποφέρουν, όπως έχει αναδειχθεί και από την υπάρχουσα βιβλιογραφία (Sakalaki, Richardson, & Fousiani, 2017). Βρέθηκε η τάση πως οι συμμετέχοντες στη συνθήκη Α στην οποία γινόταν περιγραφή προσφύγων που υποφέρουν, απανθρωποποίησαν όντως, περισσότερο τους πρόσφυγες, σε αντιπαράβολή με τους συμμετέχοντες στη συνθήκη Β στην οποία γινόταν περιγραφή προσφύγων που δεν υποφέρουν. Όπως μελέτησαν και οι Sakalaki, Richardson και Fousiani (2017), τα άτομα που υποφέρουν από δύσκολες συνθήκες ζωής απανθρωποποιούνται τόσο από τον εαυτό τους όσο και από τους άλλους. Αλλά, και, ο Haslam (2006) ανέδειξε, επίσης, πως τα άτομα και οι ομάδες οι οποίες υφίσταται υψηλότερα ποσοστά απανθρωποποίησης συχνά βρίσκονται σε δυσμενείς σωματικές και ψυχολογικές καταστάσεις (π.χ. σωματικά ασθενείς, ψυχικά ασθενείς) και μπορούν να περιγραφούν ως άτομα τα οποία υποφέρουν.

Η δεύτερη υπόθεση της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθεί το είδος της απανθρωποποίησης (ανιμαλιστική ή μηχανιστική) που θα ενεργοποιηθεί περισσότερο, θεωρώντας πως η ανιμαλιστική μορφή θα υπερτερεί συγκριτικά με την μηχανιστική. Αναδείχθηκε πως οι πρόσφυγες απανθρωποποιήθηκαν περισσότερο ανιμαλιστικά και λιγότερο μηχανιστικά. Κατά την ανιμαλιστική απανθρωποποίηση, οι άλλοι αντιμετωπίζονται σαν να υπολείπονται χαρακτηριστικών όπως είναι η κουλτούρα, η ευγένεια, η ηθική ευαισθησία, η λογική και η ωριμότητα, γι' αυτό και θεωρούνται αγενείς, απολίτιστοι, χωρίς αυτοέλεγχο, ανώριμοι ή και υποανάπτυκτοι. Αυτή η μορφή απανθρωποποίησης συνοδεύεται συνήθως από αισθήματα περιφρόνησης και αηδίας και χαρακτηρίζεται από την τάση να ερμηνεύουμε τις συμπεριφορές των άλλων ως συμπεριφορές που οδηγούνται από τις παρορμήσεις, τις διαθέσεις και τα ένστικτά τους (Haslam, 2006). Όπως υποστήριξαν και οι Leyens και συν. (2003), κατά την αναπαράσταση των ομάδων, συντελείται η διαδικασία της υπανθρωποποίησης, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι θεωρούν τις εξωομάδες ως λιγότερο ανθρώπινες και περισσότερο όμοιες με τα ζώα.. Με πολλούς τρόπους έχει ερευνηθεί η συσχέτιση της απανθρωποποίησης με την εθνότητα και τη φυλή. Συχνά οι άνθρωποι διαφορετικής εθνότητας μπορούν να περιγραφούν ως βάρβαροι, οι οποίοι δεν έχουν κουλτούρα,

αυτοσυγκράτηση, ηθική ευαισθησία και γνωστικές ικανότητες (Jahoda, 1999). Την εθνότητα ανέδειξε και ο Haslam το 2006 στη μελέτη του, στην οποία περιέγραψε πως σε ρατσιστικές περιγραφές, οι Αφρικανοί παρομοιάζονται με πιθήκους, ενώ άλλες ομάδες έχουν παρομοιαστεί με σκυλιά, γουρούνια, αρουραίους κ.α.

Έπειτα, διερευνήθηκε ο προσανατολισμός στην Κοινωνική Κυριαρχία σε συνδυασμό με την τάση απανθρωποποίησης των προσφύγων, και, πώς η απανθρωποποίηση συνδέεται με τις δύο επιμέρους διαστάσεις του προσανατολισμού στην Κοινωνική Κυριαρχία (την κοινωνικής κυριαρχίας ομάδων και την αντίθεσης στην ισότητα). Στη συνθήκη, στην οποία οι πρόσφυγες υπέφεραν, η ανιμαλιστική απανθρωποποίηση συσχετίστηκε θετικά με την κυριαρχία των ομάδων, Ενώ στη συνθήκη, στην οποία οι πρόσφυγες δεν υπέφεραν, η μηχανιστική απανθρωποποίηση συσχετίστηκε αρνητικά με την ισότητα. Σε γενικές γραμμές, ο προσανατολισμός στην Κοινωνική Κυριαρχία αναφέρεται στο πόσο κάποιος επιθυμεί την ισότητα μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων ή, αντιθέτως, την κυριαρχία μιας ομάδας έναντι άλλων ομάδων (Pratto et al., 1994). Σύμφωνα με τους Pratto και συν. (1994), τα άτομα που επιθυμούν η δική τους ομάδα να είναι κυρίαρχη και να υπερτερεί έχουν υψηλό προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας, ο οποίος τα ενθαρρύνει να απορρίπτουν τις ιδεολογίες ισότητας και να αποδέχονται τους μύθους που νομιμοποιούν την ιεραρχία και τις διακρίσεις. Αυτοί οι άνθρωποι τείνουν να είναι πιο προκατειλημμένοι από τους ανθρώπους με χαμηλό προσανατολισμό κοινωνικής κυριαρχίας (Pratto, 1999· Sidanius & Pratto, 1999). Η κοινωνική κυριαρχία βασίζεται στην ύπαρξη ανώτερων και κατώτερων κοινωνικών ομάδων, ομοιότητα η οποία εντοπίζεται και στην θεωρία της απανθρωποποίησης στην οποία ο άλλος αντιλαμβάνεται ως υποδεέστερος όταν απανθρωποποιείται ανιμαλιστικά (Haslam, 2006). Η ανιμαλιστική μορφή της απανθρωποποίησης έχει συνήθως ταπεινωτική και υποβιβαστική ιδιότητα προς τα άτομα (Σβόλη & Σακαλάκη, 2015). Επίσης, οι Sidanius και Pratto, στη θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας, υποστηρίζαν ότι τα μέλη ομάδων υψηλού κοινωνικού status θα εμφανίζουν προσανατολισμό στην Κοινωνική Κυριαρχία, δηλαδή θα έχουν ένα σύστημα πεποιθήσεων το οποίο θα νομιμοποιεί την κυριαρχία τους. Συγκεκριμένα, η αποδοχή του χαμηλού κοινωνικού status της μειονοτικής ομάδας θα κάνει το άτομο να αποδίδει δυσμενέστερα χαρακτηριστικά (Milner, 1975· Tajfel, 1982).

Ακόμα μελετήθηκε κατά πόσο υπάρχουν διαφορές στην απανθρωποποίηση ανάμεσα στα δύο φύλα. Πιο συγκεκριμένα, προέκυψε η τάση πως οι άνδρες απανθρωποποιούν περισσότερο τους πρόσφυγες σε σύγκριση με τις γυναίκες. Πιθανώς, το παραπάνω εύρημα συσχετίζεται με την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία στο πεδίο της ενσυναίσθησης. Σύμφωνα με τους Haslam και Bain (2007), η ενσυναίσθηση συνδέεται με τη μείωση της απανθρωποποίησης. Η ενσυναίσθηση (empathy), η ικανότητα δηλαδή να νιώθει κάποιος τις εμπειρίες ενός άλλου ατόμου, να ταυτίζεται με τα συναισθήματα, τις σκέψεις και τις στάσεις του και να τα βιώνει έχει αποδειχθεί πως είναι ένα ανθρώπινο χαρακτηριστικό που εμφανίζεται ήδη από τα δύο πρώτα χρόνια ζωής του ανθρώπου. Οι Batson και συν., το 1997, ανέδειξαν πως η ενσυναίσθηση συσχετίζεται σημαντικά με το

να μπαίνει κανείς στην θέση του άλλου και να βλέπει την δική του οπτική. Μπαίνοντας στην θέση ενός ατόμου της εξωομάδας, οδηγεί στην κατανόηση των συνεπειών της προκατάληψης (Coke et al., 1978), και, αναπόφευκτα, στη μείωση της προκατάληψης απέναντι στην ομάδα στην οποία ανήκει (Finlay, & Stephan, 2000). Η μείωση της απόστασης (social distance) μεταξύ του εαυτού και των άλλων οδηγεί το υποκείμενο να αντιλαμβάνεται τον άλλον ως πιο όμοιο με τον εαυτό του (Galinsky & Moskowitz, 2000). Ωστόσο, πλήθος ερευνών τείνει να διαχωρίζει τα δύο φύλα ως προς το βαθμό της ενσυναίσθησης που βιώνουν. Έχει βρεθεί πως οι γυναίκες εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά ενσυναίσθησης συγκριτικά με τους άντρες (Hoffman, 1976· Davis, 1980· Surrey, 1985) εξαιτίας της έλλειψης τεστοστερόνης (Honk et al., 2011).

Τέλος, σχετικά με την υπόθεση της συσχέτισης της τάσης Δικαιολόγησης του Συστήματος με την τάση των Ελλήνων να απανθρωποποιούν τους πρόσφυγες, λόγω χαμηλής αξιοπιστίας της εν λόγω κλίμακας, κρίθηκε σκόπιμο να μην διενεργηθούν περαιτέρω αναλύσεις.

IV.2. Περιορισμοί και μελλοντικές προτάσεις

Συνοπτικά, θα ήταν αφελές αν δεν αναφέραμε κάποιους πρακτικούς και ποιοτικούς περιορισμούς οι οποίοι πιθανώς επηρέασαν τα αποτελέσματα της έρευνάς μας. Περαιτέρω έρευνα σχετικά με τον προσανατολισμό στην Κοινωνική Κυριαρχία θεωρείται απαραίτητη για την κατανόηση της σχέσης του με τη μορφή της μηχανιστικής απανθρωποποίησης. Ειδικότερα στις σημερινές κοινωνίες όπου οι νέες τεχνολογίες έχουν κυριαρχήσει και ευνοείται η μηχανιστική απανθρωποποίηση. Επιπλέον, ιδιαίτερης προσοχής χρήζουν τα μεταφρασμένα ερωτηματολόγια, των οποίων η σωστή προσαρμογή μπορεί να επιτευχθεί με την αξιολόγηση των πολιτισμικών και γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων (Κορδούτης & Παυλόπουλος, 2006). Πιο συγκεκριμένα, κρίνεται σκόπιμη μια περαιτέρω μελέτη της Δικαιολόγησης του Συστήματος, αλλά και σημαντική θεωρούμε την ορθή στάθμιση του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου στον ελληνικό πληθυσμό. Έπειτα, είναι αδήριτη ανάγκη να μελετηθεί η αιτία απανθρωποποίησης των προσφύγων. Όπως αναδείχθηκε, οι πρόσφυγες απανθρωποποιήθηκαν περισσότερο ανιμαλιστικά. Είναι σημαντικό να μελετηθούν οι παράγοντες οι οποίοι οδήγησαν στην αυξημένη ανιμαλιστική απανθρωποποίηση των προσφύγων σε σύγκριση με τη μηχανιστική. Εν τέλει, δεδομένης της περιορισμένης έρευνας επί του θέματος στο ελληνικό επιστημονικό πεδίο, η παρούσα έρευνα μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για περαιτέρω μελέτη και ανάλυση του φαινομένου της απανθρωποποίησης.

Πηγές - Βιβλιογραφία

- Amabile, T. M., & Glazebrook, A. H. (1982). A negativity bias in interpersonal evaluation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 18(1), 1-22.
- Ashburn-Nardo, L., Knowles, M. L., & Monteith, M. J. (2003). Black Americans' implicit racial associations and their implications for intergroup judgment. *Social Cognition*, 21(1), 61-87.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, Vol. 31, 2, 101-119.
- Bar-Tal, D. (2000). *Shared beliefs in a society: Social psychological analysis*. Sage Publications.
- Bastian, B., Costello, K., Loughnan, S., & Hodson, G. (2012). When closing the human-animal divide expands moral concern: The importance of framing. *Social Psychology and Personality Science*, 3, 421-429.
- Bastian, B., & Haslam, N. (2011). Experiencing dehumanization: Cognitive and emotional effects of everyday dehumanization. *Basic and Applied Social Psychology*, 33, 295-303.
- Batson, C. D., Early, S., & Salvarani, D. (1997). Perspective talking: Imagining how another feels versus imagining how you would feel. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 751-758.
- Boétie, E. (2002). *Discours de la servitude volontaire*. Vrin.
- Braun, V., & Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Sage.
- Γκουμάτση, Σ. (2013). *Όψεις συμβολικής νομιμοποίησης και απονομιμοποίησης του κοινωνικού συστήματος: κανονιστικοί προσδιορισμοί και ο ενεργός ρόλος του πλαισίου*. (Doctoral dissertation. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Ψυχολογίας).
- Γκουμάτση, Σ., Προδρομίτης, Γ. & Παπαστάμου, Σ. (2010). *Όψεις συμβολικής νομιμοποίησης και απονομιμοποίησης του κοινωνικού συστήματος*. Στο Παπαστάμου, Προδρομίτης και Παυλόπουλος, Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.
- Coke, J. S., Batson, C. D., & McDavis, K. (1978). Empathic mediation of helping: A two-stage model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36, 752-766.
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy.
- Demoulin, S., Leyens, J. P., Paladino, M.P., Rodriguez-Torres, R., Rodriguez-Perez, A., & Dovidio, J. F. (2004). Dimensions of “uniquely” and “non-uniquely” human emotions. *Cognition and Emotions*, Vol. 18, 1, 71-96.

- Fattah, E. A. (1991). *Understanding criminal victimization: An introduction to theoretical victimology*. Prentice-Hall Canada.
- Finlay, K. A., & Stephan, W. G. (2000). Improving intergroup relations: The effects of empathy on racial attitudes. *Journal of Applied Social Psychology*, 30, 1720–1737.
- Fousiani, K., & Sakalaki, M. (2016). Dehumanization of victims of an economic crisis. *Heymans Symposium, Research Worth Spreading*. University of Groningen, Netherlands.
- Galinsky, A. D., & Moskowitz, G. B. (2000). Perspective-taking: Decreasing stereotype expression, stereotype accessibility, and ingroup favoritism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(4), 708-724.
- Gray, K., Knobe, J., Sheskin, M., Bloom, P., & Barrett, L. F. (2011). More than a body: mind perception and the nature of objectification. *Journal of personality and social psychology*, 101(6), 1207.
- Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 252-264.
- Haslam, N. (2007). Humanizing the self: Moderators of the attribution of lesser humanness to others. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 58-64.
- Haslam, N., & Bain, P. (2007). Humanizing the self: Moderators of the attribution of lesser humanness to others. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(1), 57-68.
- Haslam, N., & Loughnan, S. (2014). Dehumanization and infrahumanization. *Annual review of psychology*, 65, 399-423.
- Haslam, N., Bain, P., Douge, L., Lee, M., & Bastian, B. (2005). More human than you: Attributing humanness to self and others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 973-950.
- Hoffman, M. L., & Levine, L. E. (1976). Early sex differences in empathy. *Developmental Psychology*, 12(6), 557.
- Hogg, M. A. (2007). Uncertainty - identity theory. In M. P. Zanna (ed.), *Advances in experimental social psychology*, 39, 69-126. San Diego, CA: Academic Press.
- Jost, J.T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1-27.
- Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political psychology*, 25(6), 881-919.

- Jost, J. T., & Burgess, D. (2000). Attitudinal ambivalence and the conflict between group and system justification motives in low status groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(3), 293-305.
- Jost, J. T., & Hunyady, O. (2005). Antecedents and consequences of system-justifying ideologies. *Current directions in psychological science*, 14(5), 260-265.
- Κομίλη, Α. (1989). *Βασικές αρχές και μέθοδοι επιστημονικής έρευνας στην ψυχολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Κορδούτης, Π., & Παυλόπουλος, Β. (2006). *Πεδία έρευνας στην κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ατραπός.
- Laurin, K., Gaucher, D., & Kay, A. (2013). Stability and the justification of social inequality. *European Journal of Social Psychology*, 43(4), 246-254.
- Leyens, J. P., Cortes, B., Demoulin, S., Dovidio, J. F., Fiske, S. T., Gaunt, R., Paladino, M. P., Rodriguez-Torres, R., Rodriguez-Perez, A., & Vaes, J. (2003). Emotional prejudice, essentialism, and nationalism The 2002 Tajfel Lecture. *European Journal of Social Psychology*, 33(6), 703-717.
- Leyens, J. P., Demoulin, S., Vaes, J., Gaunt, R., & Paladino, M. P. (2007). Infra-humanization: The wall of group differences. *Social Issues and Policy Review*, 1(1), 139-172.
- Milner, D. (1975). *Children and race*. Λονδίνο: Penguin.
- Moller, A. C., & Deci, E. L., (2010). Interpersonal control, dehumanization and violence.: A self-determination theory perspective. *Group Processes and Intergroup Relations*, 13, 41-53.
- Opatow, S. (1990). Moral Exclusion and Injustice: An Introduction. *Journal of Social Issues*, 46, 1–20. doi:10.1111/j.1540-4560.1990.tb00268.x
- Pratto, F. (1999). The puzzle of continuing group inequality: Piecing together psychological, social, and cultural forces in social dominance theory. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 31, pp. 191-263). Academic Press.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of personality and social psychology*, 67(4), 741.
- Sakalaki, M., & Fousiani, K. (2012b). Aspects auto-déshumanisants d'une menace collective: La crise économique en Grèce. In proceedings of "*Journées de réflexion sur la menace*", Université Paris 5 - René Descartes, Paris, France.
- Sakalaki, M., Richardson, C., & Fousiani, K. (2016). Self dehumanizing as an effect of enduring dispositions poor in humanness, *Hellenic Journal of Psychology*, 13, 104-115.

- Sakalaki, M., Richardson, C., & Fousiani, K. (2017). Is suffering less human? Distressing situations' effects on dehumanizing the self and others (under consideration).
- Σβόλη Μ. & Σακαλάκη Μ. (2015). Διαφυλικές και Ενδοφυλικές Μορφές Απανθρωποποίησης. *Hellenic Journal of Psychology*, 12, 156- 171.
- Schmitt, M. T., Branscombe, N. R., & Kappen, D. M. (2003). Attitudes toward groupbased inequality: Social dominance or social identity? *British Journal of Social Psychology*, 42, 161-186.
- Sidanius, J. (1993). The psychology of group conflict and the dynamics of oppression: A social dominance perspective.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). Social Dominance theory: A new synthesis. In J. Sidanius, & F. Pratto (Eds.), *Social dominance* (pp. 31 – 57). New York: Cambridge University Press.
- Sidanius, J., F. Pratto, and L. Bobo. (1996). Racism, conservatism, affirmative action, and intellectual sophistication: A matter of principled conservatism or group dominance? *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 476-490.
- Sidanius, J., Pratto, F., & Brief, D. (1995). Group dominance and the political psychology of gender: A cross-cultural comparison. *Political Psychology*, 381-396.
- Sidanius, J., Pratto, F., & Mitchell, M. (1994). Ingroup identification, social dominance orientation, and differential intergroup social allocation. *Journal of Social Psychology*, 134, 151-16.
- Shepherd, S., & Kay, A. C. (2012). On the perpetuation of ignorance: system dependence, system justification, and the motivated avoidance of sociopolitical information. *Journal of personality and social psychology*, 102(2), 264.
- Smith, P., & Bond, M. (2011). *Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία* (επιστ. επιμ. Α. Παπαστυλιανού). Αθήνα: Εκδόσεις Δαρδανός.
- Snyder, M., & Miene, P. (1994). On the functions of stereotypes and prejudice. In *The psychology of prejudice: The Ontario symposium* (Vol. 7, pp. 33-54). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Σταλίκας, Α. (2011). *Μέθοδοι έρευνας στην κλινική ψυχολογία*. Αθήνα: Μοτίβο Εκδοτική (Τόπος).

- Surrey, J. L. (1985). *The "self-in-relation": A theory of women's development*. Wellesley, MA: Wellesley College, Stone Center for Developmental Services and Studies.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual review of psychology*, 33(1), 1-39.
- Turner, J. C., & Reynolds, K. (2003). Why social dominance theory has been falsified. *British Journal of Social Psychology*, 42, 199-206.
- Van der Toorn, J., & Jost, J. T. (2014). Twenty years of system justification theory: Introduction to the special issue on "Ideology and system justification processes".
- Van Honk, J., Schutter, D. J., Bos, P. A., Kruijt, A. W., Lentjes, E. G., & Baron-Cohen, S. (2011). Testosterone administration impairs cognitive empathy in women depending on second-to-fourth digit ratio. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(8), 3448-345.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Αγαπητέ συμμετέχοντα/ουσα,
το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο αποτελεί μέρος μιας πανεπιστημιακής έρευνας, το οποίο εξετάζει πως αντιλαμβανόμαστε τους ανθρώπους ή ορισμένα χαρακτηριστικά τους. Δεν υπάρχουν σωστές ή λανθασμένες απαντήσεις. Μας ενδιαφέρει απλά η γνώμη σας, γι' αυτό και θα θέλαμε να απαντήσετε αυθόρμητα και με ειλικρίνεια. Οι απαντήσεις σε όλες τις ερωτήσεις είναι ανώνυμες και εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της έρευνας.

Αρκετοί Σύριοι πρόσφυγες έχουν έρθει παράνομα τους τελευταίους μήνες στη χώρα μας. Οι περισσότεροι έχουν χαθεί από τις οικογένειές τους και δεν ξέρουν αν θα τους ξαναβρουν ποτέ. Πολλοί από αυτούς, επίσης, είναι άρρωστοι και ζουν σε συνθήκες εξαθλίωσης.

Πόσο νιώθετε ότι υποφέρουν οι πρόσφυγες;

Λίγο	1	2	3	4	5	6	7	Πολύ

A. Παρακάτω ακολουθούν 8 προτάσεις, παρακαλώ σημειώστε το βαθμό που αντιλαμβάνεστε έτσι τους πρόσφυγες.

1. Είναι ανοιχτόμυαλοι και μπορούν να σκεφτούν καθαρά τα πράγματα.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

2. Είναι συναισθηματικοί και μπορούν να ανταποκριθούν στα συναισθήματα των άλλων και να είναι ζεστοί.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

3. Είναι παθητικοί, σαν να τους λείπει η ενέργεια.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

4. Είναι μηχανικοί και ψυχροί, σαν ρομπότ.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

5. Είναι ορθολογικοί και λογικοί σαν να είναι έξυπνοί.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

6. Είναι εκλεπτυσμένοι και καλλιεργημένοι.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

7. Είναι σαν να μην έχουν αυτοσυγκράτηση, όπως τα ζώα.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

8. Είναι ακαλλιέργητοι.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

B. Σε ποιο βαθμό θα λέγατε ότι διαθέτουν οι πρόσφυγες τα παρακάτω χαρακτηριστικά (π.χ. ο βαθμός «1» πλησιάζει στο «ψυχρός» και ο βαθμός «7» στη «ζεστασιά»):

Ψυχρός	1	2	3	4	5	6	7	Με ζεστασιά

Χωρίς ελεύθερη βούληση	1	2	3	4	5	6	7	Με ελεύθερη βούληση

Δεν ανταποκρίνεται στα συναισθήματα των άλλων	1	2	3	4	5	6	7	Ανταποκρίνεται

Χωρίς αυτονομία	1	2	3	4	5	6	7	Με αυτονομία

Ενστικτώδης	1	2	3	4	5	6	7	Ορθολογικός

Απολίτιστος	1	2	3	4	5	6	7	Πολιτισμένος

Παιδαριώδης	1	2	3	4	5	6	7	Ωριμος

Αγροίκος	1	2	3	4	5	6	7	Εκλεπτυσμένος

Γ. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις:

1. Η σκληρή δουλειά ανταμείβεται συνήθως με επιτυχία.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

2. Οι άνθρωποι πετυχαίνουν όταν κάνουν πολλές προσπάθειες.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

3. Το να επιτύχει κανείς εξαρτάται καμιά φορά από τη βοήθεια που έχει από τους άλλους.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

4. Μπορούν να συμβούν στους ανθρώπους δυσάρεστα πράγματα χωρίς να φταίνε οι ίδιοι.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

5. Οι άνθρωποι συχνά πετυχαίνουν επειδή τους βοηθάει η τύχη.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

6. Συνήθως οι άνθρωποι παίρνουν αυτό που αξίζουν.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

7. Κάθε άνθρωπος πετυχαίνει στη ζωή του ανάλογα με τη νοημοσύνη και την εργατικότητα του.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

8. Πιστεύω ότι η επιτυχία δεν είναι κατανεμημένη με ίσο τρόπο.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

Δ. Σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις:

1. Η κοινωνική ισότητα δεν είναι σημαντικό ιδεώδες για μας.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

2. Για να πας μπροστά στη ζωή, μερικές φορές είναι αναγκαίο να πατήσεις πάνω σε άλλους.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

3. Μια κοινωνική ομάδα δεν αξίζει περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

4. Θα ήταν καλό αν όλες οι κοινωνικές ομάδες μπορούσαν να είναι ίσες.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

5. Προκειμένου η δική μας ομάδα να πάρει ό,τι θέλει, δεν θα έπρεπε ποτέ να χρησιμοποιούμε μέσα ενάντια σε άλλη κοινωνική ομάδα.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

6. Η αυξημένη ισότητα είναι κακό για την κοινωνία.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

7. Οι άνθρωποι απ' όλες τις κοινωνικές ομάδες θα έπρεπε να έχουν ίσες ευκαιρίες στη ζωή.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

8. Εάν ορισμένες κοινωνικές ομάδες έμεναν στη θέση τους, θα είχαμε λιγότερα προβλήματα.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

9. Θα έπρεπε να κάνουμε ό,τι μπορούμε ώστε να εξισώσουμε τις συνθήκες για όλες τις κοινωνικές ομάδες.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

10. Οι ανώτερες ομάδες δεν θα έπρεπε να προσπαθούν να κυριαρχήσουν στις κατώτερες ομάδες.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

11. Οι άνθρωποι από κατώτερες κοινωνικές ομάδες οφείλουν να μένουν στη θέση τους.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

12. Το να μεταχειριζόμαστε ορισμένες ομάδες με περισσότερη ισότητα από ότι άλλες, θα μπορούσε να δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα απ' ότι να λύσει.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

13. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να προσπαθούμε να εξισώσουμε τους μισθούς.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

14. Είναι ένα πραγματικό πρόβλημα το ότι ορισμένες κοινωνικές ομάδες είναι στην κορυφή ενώ άλλες στον πάτο της κοινωνίας.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

15. Καμία κοινωνική ομάδα δεν πρέπει να κυριαρχεί στην κοινωνία.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

16. Καμιά φορά ορισμένες κοινωνικές ομάδες πρέπει να μένουν στην θέση τους.

Διαφωνώ	1	2	3	4	5	6	7	Συμφωνώ

ΣΤ. Επίσης, θα θέλαμε να συμπληρώσετε τα παρακάτω στοιχεία:

1) **ΦΥΛΟ:** ΓΥΝΑΙΚΑ ΑΝΔΡΑΣ

2) **ΗΛΙΚΙΑ:**

1. 18 – 25

2. 26 – 35

3. 36 – 45

4. 46 – 55

5. 56 – 66

6. 67 και άνω

3) **ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ:** Ποιο είναι το τελευταίο δίπλωμα που έχετε;

ΔΗΜΟΤΙΚΟ

ΓΥΜΝΑΣΙΟ

ΛΥΚΕΙΟ

ΑΕΙ/ΤΕΙ/ΙΕΚ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ/ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

4) **Σημειώστε ποιο είναι το μηνιαίο οικογενειακό σας εισόδημα:**

1. Κάτω από 500 ευρώ

2. 501 – 1000 ευρώ

3. 1001 – 1500 ευρώ

4. 1501 – 2000 ευρώ

5. 2001 – 3000 ευρώ

6. 3001 – 4000 ευρώ

7. Πάνω από 4000 ευρώ

Ευχαριστούμε πολύ!